

Na Špičáku nejsou jenom jeskyně

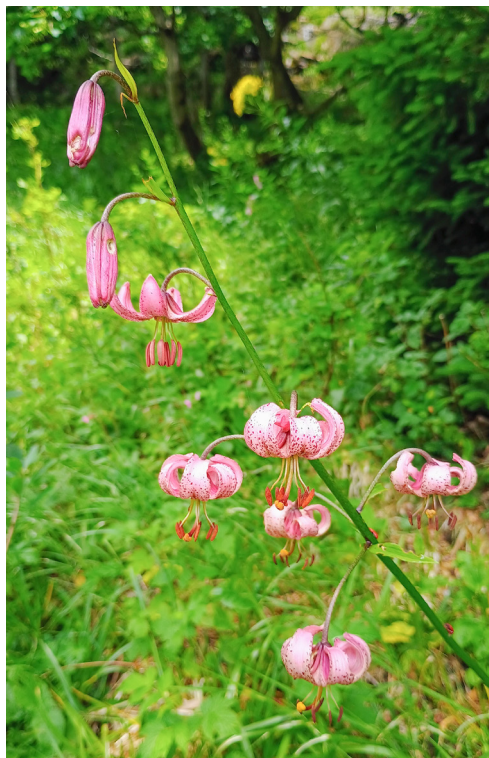
Jiří Šafář, Miroslav Havira

Nevysokých zalesněných vršků nabízí oblíková krajina severně od Jeseníku velké množství. Ale jen jeden – mezi Písečnou a Supíkovcem – v sobě ukrývá řadu pokladů. Od těch neživých v podobě jeskyně s unikátními

chodbami srdcového tvaru či s archaickými kresbami, se zvolna mizícími nápisy pod sintrovými povlaky a s nickamínkem až po ty živé, které svým bytím propojují svět podzemí a lesa na povrchu.

Bučina s tisem červeným na svahu skalního hřebínku. Foto Miroslav Havira

Lilie zlatohlavá (*Lilium martagon*) – zákonem chráněný druh v kategorii „ohrožený“. Foto Miroslav Havira

O objevení jeskyně, její genezi, počátečních výzkumech, historii zpřístupnění podzemí pod Velkým Špičákem i o nejbohatším souboru jeskynní epigrafiky v České republice se podrobně rozepsal kolega Petr Zajíček v Ochráně přírody číslo 3/2025. Na stránkách tohoto čísla chceme připomenout, že i živá příroda zde svou unikátností za tou neživou nikterak nezaostává.

Rozmanité lesní ekosystémy a jejich flóra

Napříč národní přírodní památkou (NPP) Na Špičáku, jejíž rozloha činí necelých 7 ha, se ve směru od severoseverovýchodu k jihojihozápadu táhne přibližně 260 m dlouhý skalnatý hřbet s nejvyšším bodem Velký Špičák dosahujícím výšky 516 m n. m. Jedná se o jeden z několika vápencových ostrůvků v rámci širšího okolí. Z mírně svažitého terénu najednou prudce stoupá až do výšky kolem 30 m, kde nechybí kolmé skalní stěny i řada terás. V mírnějším terénu pod skalnatým hřebenem převládají porosty květnatých bučin asociace *Mercurialis perennis-Fagetum*, kdy hlavní dřevinu – buk lesní – doprovází javor mléč i klen, tu a tam lípa srdčitá, jasan ztepilý nebo modřín opadavý. Stromové patro na prudších svazích ještě

Pavučinec modrošafránový (*Cortinarius croceoceruleus*) je vzácnou houbou světlých listnatých lesů na zásaditých půdách. Foto Daniel Dvořák

doplňují dřeviny typické pro suťové lesy jako lípa velkolistá a jilm horský. Skalnatý hřbet je porostlý mozaikou javoru mléče, borovice lesní, břízy bělokoré nebo dubu zimního. V keřovém patře se vyskytuje růže převíslá a několik jedinců jalovce obecného pravého. Za povšimnutí stojí porost při severním okraji skalnatého hřebene připomínající fragment vápnomilné skalní lipiny asociace *Sesleria caeruleae-Tilietum cordatae* (Zukal 2023a). Do severovýchodní části NPP zasahuje nepůvodní kulturní smrčina, jež je postupně těžena v souvislosti s kůrovcovou gradací. V důsledku toho došlo během zhruba posledních dekád v tomto porostu ke snížení zastoupení smrku asi o 80 % původní zásoby a na vzniklých světlinách vzápětí k významnému zmlazení listnatých dřevin i keřového patra. Výsadbou byla doplněna pouze třešeň ptačí.

Samostatné pojednání si zasluhuje silně ohrožený tis červený (*Taxus baccata*) vyskytující se napříč popsányými porosty. V Jeseníkách se z řady známých důvodů, jako je těžba pro jeho pevné i krásné dřevo či likvidace pastevci pro jeho jedovatost, prakticky žádné tisy nezachovaly. Zdejší autochtonní, zdárně se obnovující populace čítající více než 400 jedinců je proto zvlášť významná. V rámci průzkumu provedeném v roce 2023 bylo zaznamenáno 258 jedinců vyšších jednoho metru (Zukal 2023b). Mají-li být využity místní zdroje reprodukčního materiálu pro jeho další šíření, resp. navrácení do jeseníckých lesů, je to optimální (a prakticky

jediná) možnost. V roce 2021 byly proto zdejší porosty uznány jako zdroj reprodukčního materiálu. Tis je zde zastoupen všemi věkovými kategoriemi – od semenáčků přes mladé stromky krčící se v podrostu či skalních šterbinách až po jedince o stáří kolem 200 let. Ne nadarmo je tis jedním z předmětů ochrany NPP. Kromě nedávno provedené dendrochronologie s cílem zjistit věk několika namátkově vybraných jedinců tisu byla zpracována též genetická analýza DNA. Jedním z cílů bylo prozkoumat genetickou příbuznost našich domácích dílčích populací. Předběžné výsledky analýz tisu červeného prováděných VÚLHM, v. v. i., ukazují na nejmenší genetickou vzdálenost tisů z Velkého Špičáku od dílčí populace z Hřebečského hřbetu (oblast mezi Svitavami a Moravskou Třebovou), za kterou postupně následují tisy z Moravského krasu, Beskyd a středního Povltaví. Geneticky o něco vzdálenější se jeví např. tisy z NP Podyjí, dále z Lužických hor, Březinské tisy a další zkoumané dílčí populace (Cvrčková 2025 in litt.).

Pokud jde o praktický management, je důležité zajistit kontinuitu zdejší populace, což se bez mechanické ochrany zmlazení proti poškozování stromků okusem především srnčí zvěří neobejde. Jelikož by budování skupinových oplocenek bylo v náročném skalnatém terénu velice problematické, již před více než 20 lety bylo přistoupeno k individuální ochraně vybraných semenáčků pomocí oplůtků ze samonosného pletiva. V letošním roce byly poškozené či nefunkční oplůtky vyměněny a současně popsáním způsobem ochráněny stromky další. Bylo tak celkem ochráněno více než 100 jedinců.

Díky bazickému podkladu i přírodě blízkému charakteru lesních porostů s přítomností tlejícího dřeva je NPP Na Špičáku také regionálně významnou mykologickou lokalitou. Byla zde zaznamenána řada lignikolních druhů preferujících lesy přirozeného charakteru – z nejvýznačnějších jde kupříkladu o korálovec ježatý (*Hericium erinaceus*), některé druhy štitovek nebo krzlatku šikmou (*Flammulaster limulatus*). Zajímavostí je na tisy a jalovce vázaný pevníkovec hladký (*Amylostereum laevigatum*). Velmi bohatá je i pozemní mykobiota, reprezentovaná i některými v regionu neobvyklými teplomilnými druhy. Ráz podzimního aspektu udávají nápadné barevné plodnice vápnomilných pavučinců, kterých bylo dosud zaznamenáno více než 30 druhů. Vyzdvihnout lze pavučinec lilákový (*Cortinarius sodagnitus*) či pavučinec modrošafránový (*Cortinarius croceoceruleus*). Vůbec největší vzácnost zdejší

Vrápenec malý (*Rhinolophus hipposideros*) se na zimovišti důsledně zabalí do křídel. Foto Jiří Šafář

mykobioty představuje běločechratka trojbarvá (*Leucopaxillus tricolor*) (Dvořák & Deckerová 2014), neboť se jedná o ojedinělý výskyt mimo oblast středních Čech a jižní Moravy.

Z více než 110 botanických taxonů lze jako významné jmenovat ohroženou lilii zlatohlavou (*Lilium martagon*) vyskytující se na lokalitě v relativně hojném počtu zejména při severovýchodním úbočí skalnatého hřebenu, krušítk šírolistý (*Epipactis helleborine*) nebo dřívě zde nezaznamenanou a také ohroženou okrotici bílou (*Cephalanthera damasonium*) (Zukal 2023c). V 90. letech minulého století opakovaně pozorovaný kvetoucí exemplář bramboříku nachového (*Cyclamen purpurascens*) lze považovat za dílo „zahradnických“ aktivit některého z návštěvníků nebo možná původních obyvatel regionu.

Nezaostává ani fauna

I když v NPP Na Špičáku zatím nebyly dostatečně prozkoumány všechny významné skupiny bezobratlých živočichů, je zřejmé, že nevelká rozloha lesa obklopeného pastvinami a poli představuje jistý limit. Pro entomology by tak mohlo být zklamáním, že ze 126 zatím zjištěných druhů motýlů patří pouze batolec duhový (*Apatura iris*) mezi zvláště chráněné (Vrabec & Hájková 2014). Zajímavější je zdejší populace suchozemských plžů, a to zřejmě díky podloží bohatému na vápník. Na osluněné skalní výchozy jsou vázány některé xerotermofilní druhy, jinak v této oblasti vzácnější oblovka drobná (*Cochlicopa lubricella*),

páskovka žíhaná (*Caucasotachea vindobonensis*) a drobníčka válcovitá (*Truncatellina cylindrica*). Rovněž sem pronikly druhy typické pro horské lesní sutě, ve vyšších oblastech České republiky vzácně se vyskytující vrkoč horský (*Vertigo alpestris*), sklovatka krátkonohá (*Daudebardia brevipes*) a zuboústka sametová (*Causa holosericea*). Zasahují sem i svým původem typicky karpatské prvky jako vlahovka karpatská (*Monachoides vicinus*) a skalnice lepá (*Faustina faustina*) (Lacina 2010).

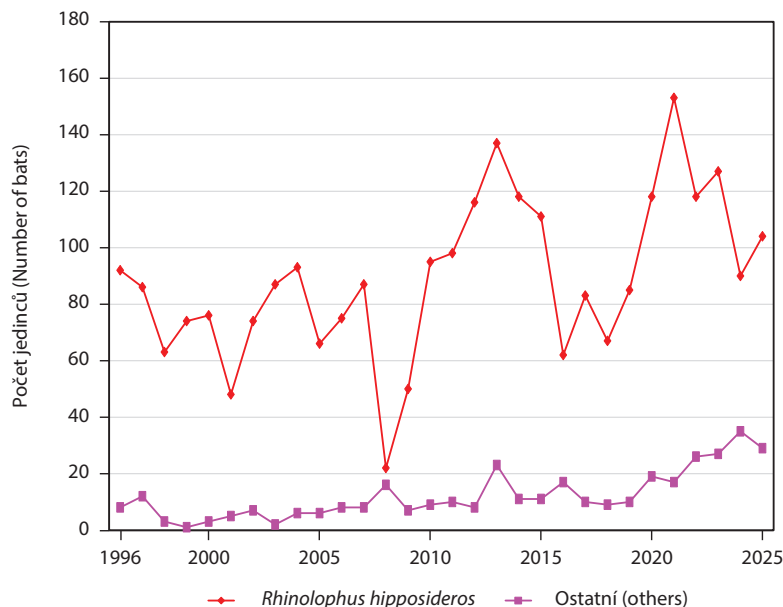
Žádné vodní měkkýše v NPP Na Špičáku nebudeme, což není vzhledem ke krasovému charakteru území nikterak překvapivé. O to zajímavější je však výskyt až 7 druhů obojživelníků zaznamenaných v posledních třech dekádách. Vesměs jsou vázaní na malé periodické jezírko na dně bývalého lomu v jižní části území. Žijí zde čolek velký (*Triturus cristatus*), čolek horský (*Ichthyosaura alpestris*) a čolek obecný (*Lissotriton vulgaris*) s ropuchou obecnou (*Bufo bufo*) a skokanem hnědým (*Rana temporaria*). Výjimkou je rosnička zelená (*Hyla arborea*) příležitostně nalezená v ekotonových partiích lokality. Budoucnost většiny obojživelníků je zde ale značně nejistá. Hladina jezírka je významně závislá na úrovni podzemních vod v okolí vykazující v posledních letech výrazný pokles v souvislosti s deficitem srážek. Před několika lety objevil čolek velký akumulaci vody v hornickém vozíku, který je umístěn poblíž budovy správy jeskyní a slouží pro zachycení srážek na zalévání. Toto alternativní stanoviště však pro něho není dlouhodobě udržitelné. Jako stabilní

ZJIŠTĚNÉ DRUHY	ZIMA	ODCHYT	DETEKTOR
<i>Rhinolophus hipposideros</i> (vrápenec malý)			
<i>Myotis alcathoe</i> (netopýr alkathoe)			
<i>Myotis bechsteinii</i> (netopýr velkouchý)			
<i>Myotis brandtii</i> (netopýr Brandtův)			
<i>Myotis daubentonii</i> (netopýr vodní)			
<i>Myotis emarginatus</i> (netopýr brvitý)			
<i>Myotis myotis</i> (netopýr velký)			
<i>Myotis mystacinus</i> (netopýr vousatý)			
<i>Myotis nattereri</i> (netopýr řasnatý)			
<i>Eptesicus serotinus</i> (netopýr večerní)			
<i>Nyctalus noctula</i> (netopýr rezavý)			
<i>Pipistrellus pipistrellus</i> (netopýr hvízdavý)			
<i>Pipistrellus pygmaeus</i> (netopýr nejmenší)			
<i>Barbastella barbastellus</i> (netopýr černý)			
<i>Plecotus auritus</i> (netopýr ušatý)			
<i>Plecotus austriacus</i> (netopýr dlouhouchý)			

Přehled druhů letounů zjištěných v NPP Na Špičáku v letech 1995–2025. Zpracoval Jiří Šafář

se v současné době naopak jeví populace mloka skvrnitého (*Salamandra salamandra*).

Některé návštěvníky jeskyně Na Špičáku mohou vyděsit tabulky rozmístěné kolem parkoviště upozorňující na přítomnost zmijí obecných (*Vipera berus*). Jde o obavu veskrze zbytečnou, protože místní zmije jsou velmi plaché. Jejich populace není nijak početná, a tak setkání s nimi lze považovat spíše za šťastný okamžik. Mnohem pravděpodobnější je setkání se slepýšem křehkým (*Anguis fragilis*), ještěrkou obecnou (*Lacerta agilis*) a ještěrkou živorodou (*Zootoca vivipara*) anebo u jezírka s užovkou obojkovou (*Natrix natrix*).

Graf početnosti vrápenců a netopýrů v čase. Zpracoval Jiří Šafář

Netopýr vodní (*Myotis daubentonii*) odchycený u jeskyně Na Špičáku.
Foto Jiří Šafář

Živý poklad (nejen) v podzemí

Nejvýznamnější skupinou živočichů NPP Na Špičáku jsou letouni. Území je také zařazeno do soustavy Natura 2000 jako evropsky významná lokalita (EVL) s předmětem ochrany vrápenec malým (*Rhinolophus hipposideros*). Prvními průkopníky ve zkoumání vrápenců a netopýrů ve zdejších jeskyních byli v 50. a 60. letech 20. století pánové Jiří Gaisler a Jan Souček. Na přelomu 80. a 90. let je následoval Zdeněk Rumler se svými žáky z řad speleologů (ZO ČSS Barbastella a Orcus). Pravidelný každoroční monitoring lokality byl zahájen teprve v zimě 1995/1996, tedy právě před 30 lety, a takové výročí již stojí za malé ohlédnutí (Gaisler a Hanák 1972; Šafář a Rumler 2001).

Při první kontrole bylo tehdy napočítáno přesně 100 jedinců celkově 4 druhů, což nebyla žádná ohromující čísla. Při monitoringu je věnována pozornost pouze hlavnímu systému. Druhá jeskyně v NPP „Za zborceným portálem“ s ústím u východu z návštěvnícké trasy je dlouhá 55 m, s denivelací asi 7 m a letouni ji v zimě nevyužívají, neboť je příliš suchá a zřejmě též vymrzá.

Pravidelné zimní kontroly a dobrá spolupráce s pracovníky správy jeskyní (tehdy ještě součást AOPK ČR) vedly k nápadu zapojit se společně do významné osvětové akce pod názvem Mezinárodní noc pro netopýry. Ve vazbě na tuto

akci byla zahájena tradice nočních odchytů v době podzimních přeletů. Ty byly později doplněny ještě sledováním netopýrů pomocí detektorů.

V uplynulých třiceti letech bylo během 30 kontrol jeskyně Na Špičáku jako zimoviště zjištěno celkem 3 034 zvířat 10 druhů. Jejich soupis je uveden v příložené tabulce. Při 34 nočních odchycích v rozmezí od 15. 7. do 9. 10. v letech 2001–2025 se podařilo odchytit celkem 847 jedinců 13 druhů. Jednoznačně nejhojnějším druhem v lokalitě je vrápenec malý dominující jak v zimním období (88,2 %), tak poněkud překvapivě i svým zastoupením v odchycích (38,3 %). Vývoj početnosti populace vrápenců malých za posledních 30 let zachycuje graf. V zimě s velkým odstupem za vrápenec následují netopýr brvitý (*Myotis emarginatus*; 6,2 %) a netopýr vodní (*M. daubentonii*; 2,1 %), n. velký (*M. myotis*; 1,8 %) a další druhy spíše s ojedinělým výskytem. Při odchycích následují vrápenec malého n. vodní (31,2 %), n. brvitý (14,3 %) a n. ušatý (*Plecotus auritus*; 7,2 %). Díky odchytům se podařilo prokázat výskyt druhů, které v zimě zavítají do podzemí jen sporadicky, ale využívají celoročně dutiny v lesním porostu, jako jsou n. alkathoe (*Myotis alcathoe*), n. velkouchý (*M. bechsteini*), n. večerní (*Eptesicus serotinus*) a n. hvízdavý (*Pipistrellus pipistrellus*), anebo do podzemí nelétají vůbec, jako n. rezavý (*Nyctalus noctula*). Detektorem byl potvrzen výskyt 9 druhů a nově také n. nejmenší (*Pipistrellus pygmaeus*), což je zatím poslední (16.) druh letouna prokázaný z NPP Na Špičáku v srpnu roku 2025.

O plchu velkém (*Glis glis*), který v hojném počtu obývá bučiny na Velkém Špičáku, je známo, že jako omnivorní živočich konzumuje také hmyz, ptačí vejce a ptačí mláďata. Méně se již ví, že také zabíjí a příležitostně konzumuje i menší druhy plchů, zejména při kompetici o vhodné dutiny. I tak byla překvapivá událost, k níž došlo při odchytu 15. 7. 2011. Při kontrole odchytové sítě byl spatřen plch velký, jak se zadními končetinami opírá o skalní stěnu, předními je zavěšen v síti a požírá jednoho ze dvou vrápenců malých, které předtím zakousl. Když se chiropterologové přiblížili, tak se stáhl do okna nad vstupem do jeskyně, kterým vrápenec a netopýři vylétují ven. A tam čekal, necelý metr od badatelů, když vyprošťovali ze sítě zbytky vrápenců, s tím, že se zřejmě hodlal ke své kořisti vrátit. Příroda je zkrátka nevyzpytatelná.

Malé pozvání na závěr

Kdy je nejlepší NPP Na Špičáku navštívit? Samozřejmě v období na přelomu srpna a září, kdy se zde již čtvrtstoletí pravidelně koná zmiňovaná Mezinárodní noc pro netopýry, během níž se návštěvníci mohou dovědět mnoho zajímavého ze života těchto jedinečných vládců noční oblohy. ■

Seznam literatury najdete na www.casopis.ochranaprirody.cz